

O CALENDÁRIO TRADICIONAL ATRAVÉS DA CONSTELAÇÃO

APRENDER E LER: MEHINAKU

SEDUC
Secretaria
de Estado
de Educação

Governo de
Mato
Grosso

APRENDER E LER: MEHINAKU

O CALENDÁRIO TRADICIONAL ATRAVÉS DA CONSTELAÇÃO

AUTORES DOS TEXTOS E ILUSTRAÇÕES

Etsiri Mehinako, Iepe Mehinako, Kanalakatü Mehinako, Kaukama Mehinako,
Matsipara Mehinako, Mayawari Mehinako, Meyeke Mehinako,
Wapitsewe Mehinako, Waxamani Mehinako, Yaruru Mehinako, Yatapi Mehinako

SEDUC
Secretaria
de Estado
de Educação

**Governo de
Mato
Grosso**

EQUIPE DA EDUCAÇÃO ESCOLAR INDÍGENA

Lucas de Albuquerque Oliveira (Coordenador); Ainoã Rodrigues Chaves;
Joelson dos Santos Pereira; Leonardo Martins Barbosa; Ruth Ferreira Bento

CONSELHO ESTADUAL DE EDUCAÇÃO ESCOLAR INDÍGENA

Filadelfo de Oliveira Neto (Presidente); Francisca Navantino Pinto de Ângelo (Vice-
Presidente); Elieth Barros Mendes (Secretária Executiva); Lellis do Carmo Ventura;
Sebastião Ferreira de Souza

AUTORES DOS TEXTOS E ILUSTRAÇÕES

Etsiri Mehinako, Iepe Mehinako, Kanalakatü Mehinako, Kaukama Mehinako, Matsipara
Mehinako, Mayawari Mehinako, Meyeke Mehinako,
Wapitsewe Mehinako, Waxamani Mehinako, Yaruru Mehinako, Yatapi Mehinako

Dados Internacionais de Catalogação na Publicação (CIP) (Câmara Brasileira do Livro, SP, Brasil)

O Calendário tradicional através da constelação.
-- Cuiabá, MT : Secretaria de Estado de Educação de Mato Grosso -
SEDUC, 2024. -- (Aprender e ler : mehinaku)

ISBN 978-65-83449-05-4

1. Alfabetização 2. Educação indígena 3. Línguas indígenas - Gramática
4. Línguas indígenas - Morfologia I. Série.

24-241173

CDD-371.829

Índices para catálogo sistemático:

1. Educação indígena 371.829

Aline Grazielle Benitez - Bibliotecária - CRB-1/3129

Organizadores: Mônica Cidele da Cruz; Waldineia Antunes de Alcântara Ferreira

Revisão final: Overview

Revisão Ortográfica - língua materna: Mayawari Mehinako

Diagramação: Overview Gráfica e Editora Ltda.

Impressão/Acabamento: Plural

APRESENTAÇÃO

Educação indígena transformadora

O lançamento deste livro marca uma etapa significativa no processo educacional indígena em Mato Grosso. Fruto do incansável trabalho dos professores indígenas, que participaram ativamente dos Projetos da Secretaria de Estado de Educação de Mato Grosso (Seduc-MT) para produção de material didático e dos cursos de formação inicial de Nível Médio, este projeto ambicioso teve como principal objetivo habilitar esses educadores em Magistério Intercultural. Tal qualificação lhes permite ofertar um ensino que respeita e promove a rica diversidade cultural em escolas da Rede Estadual e Municipal.

Com um foco especial nos anos iniciais do Ensino Fundamental, este material didático inédito apresenta fundamentos gramaticais, linguísticos e ortográficos da língua deste povo. Mais do que simples instrumentos de aprendizado, os textos e as ilustrações inseridos nesse material carregam a essência do cotidiano e da história deste Povo, refletindo a sua valiosa cultura.

Pedagogicamente, esses materiais são verdadeiras pontes para o enriquecimento do processo educativo de estudantes e professores indígenas. Eles não apenas valorizam a língua materna, mas também plasmam o conhecimento e as tradições peculiares de cada comunidade.

Ademais, mitos e histórias, pilares da vasta cultura indígena, são introduzidos como um tesouro cultural, tanto material quanto imaterial, enriquecendo o cotidiano das comunidades e fortalecendo a identidade indígena.

O resultado deste projeto vai além do pedagógico, simbolizando a realização de sonhos pessoais, coletivos e institucionais que visam o respeito e a valorização dos povos indígenas do estado. Ele representa uma celebração das raízes, da história e do futuro promissor destinado à preservação e propagação da cultura indígena em Mato Grosso.

A Superintendência de Diversidades, a Coordenadoria de Educação Escolar Indígena e o Conselho de Educação Escolar Indígena do Estado Mato Grosso, vinculados à Secretaria de Estado de Educação de Mato Grosso (Seduc-MT), desempenharam um papel crucial na curadoria desses materiais.

Através da sua expertise, foi possível alinhar o conteúdo do material didático com as propostas pedagógicas e curriculares pertinentes à Modalidade Educação Escolar Indígena, garantindo, assim, que o ensino seja verdadeiramente relevante e transformador.

Alan Resende Porto

SECRETÁRIO DE ESTADO DE EDUCAÇÃO DE MATO GROSSO

ORIENTAÇÃO PEDAGÓGICA

A presente Orientação Pedagógica tem como objetivo auxiliar educadores na utilização deste livro, elaborado com base na rica cultura e história dos povos indígenas de Mato Grosso. Fruto do trabalho conjunto de professores indígenas, da Coordenadoria de Educação Escolar Indígena / Superintendência de Diversidades (COEI/SUDI) e do Conselho Estadual de Educação Escolar Indígena do Estado Mato Grosso (CEEI-MT), visa promover um ensino intercultural, valorizando a língua materna, os saberes tradicionais e a identidade indígena.

Este material está fundamentado em princípios pedagógicos que reconhecem a importância da educação intercultural para o desenvolvimento integral dos estudantes indígenas. Entre esses princípios, destacamos:

- » **Respeito à Diversidade Cultural:** valoriza a riqueza e a diversidade das culturas indígenas de Mato Grosso, reconhecendo-as como parte integrante do patrimônio cultural brasileiro.
- » **Promoção da Língua Materna:** A língua materna é utilizada como base para o ensino e aprendizagem, fortalecendo a identidade indígena e facilitando o acesso ao conhecimento.
- » **Interdisciplinaridade:** Os conteúdos abordados podem integrar diferentes áreas do conhecimento, proporcionando uma visão holística do mundo aos estudantes.
- » **Enfoque contextualizado:** O conteúdo está contextualizado na realidade sociocultural dos povos indígenas, tornando o aprendizado mais significativo.
- » **Valorização dos Saberes Tradicionais:** Reconhece e valoriza os saberes tradicionais dos povos indígenas como fonte de conhecimento válido e importante para o processo educativo.

Para auxiliar na utilização do livro, propomos as seguintes sugestões metodológicas:

- » **Planejamento:** É fundamental que o professor realize um planejamento cuidadoso, levando em consideração os objetivos de aprendizagem, os conhecimentos prévios dos estudantes e a realidade da comunidade indígena.
- » **Mediação:** O professor assume o papel de mediador entre o conhecimento presente na coleção e os saberes dos estudantes, promovendo o diálogo intercultural e a construção coletiva do conhecimento.

- » **Diversificar as atividades:** Para estimular a participação ativa dos estudantes, é fundamental diversificar as atividades em sala de aula. Além da leitura e escrita, incluir a contação de histórias e pequenas canções tradicionais com os mais velhos pode enriquecer o aprendizado dos alunos. Jogos, brincadeiras, dramatização de diálogos curtos e atividades envolvendo desenhos também são estratégias que entusiasmam os estudantes, despertam a curiosidade e facilitam a aprendizagem.
- » **Articulação com a Comunidade:** A escola deve buscar a articulação com a comunidade indígena para promover o diálogo intercultural e fortalecer a identidade dos estudantes.

O acompanhamento e a avaliação da aprendizagem devem ser realizados de forma contínua e processual, considerando a participação dos estudantes nas atividades, o desenvolvimento de suas habilidades e a construção de seus conhecimentos.

Este material é um valioso instrumento para a promoção da educação intercultural nas escolas indígenas de Mato Grosso, fortalecendo a identidade dos estudantes indígenas.

EQUIPE SUDI/COEI/CEEI-MT

AGRADECIMENTOS

NÜKÜTEPEMÜNAPAI NUTENUWAWIKUHÄ, KATA NUKAKÄITSITXU KAMÜKAKI ÜMÜTAYALAPIRI ÜKAHÜKUHÄ, NAYÁ YANUNUMÜNANÄU ÜÚTSA KAMÜKAKI PIYÄLAKIKUHÄ. NÜKÜTEPEMÜNAPAI NUPAWANÄU ÜTENUWIKUHÄ, APAKAKATAHAWAPANATUWIKUHÄ, NATUNÄUTSAPATAMA ÜTENUWIKUHÄ. NUKAHANAKA WAXÜNÄUPAI ÜTENUWIKU: KUAKUAKALU, KAMAYULALU, KAWAKANAMU, AHULA ÜNANAPAPA AUNAKIT SA

NATUWIKUHÄ, IYÄKANÄU KALÜTÜ TÜPÉ ÜMÜTAYALAPIRI TSIPIEKUHÄ, IYUTÜ,

PUHUKAPIYÄLAPAI, ATSÁ IYÄKAPAI, KATA NUMATAKÜNAPAI IYUKAKA, ÜNÉ TÜPE IYÄKAWAPIKUHÄ. TSITSATSAPATAMÄI NÜKÜTEPEMÜNANÄIPAI ÜTENUWIKU, EKEXETUWAKITSUPANÄU, EKEXETEKITSUPANÄU ÜNANAPAPA TUMAHAWAPA YAKAWAKA ÜPÜTALAPIRI TSIPIÉKUHÄ: KANALAKATÜ, WAXAMANI, MATSIRAPA, KAUKUMA, IEPE, MEYEKE, YATAPI, ETSIRI, WAPITSEWE. IYUKAKA AWÜXÜPAIPIA NUPIRI APAKAKATAHAPA NATUHÄ, ETEMEWEPE NUKÄITSITXUWIKUHÄ. ULUPUKUMÄ ÜTENU NUKAHANAKAPAMÄIHÄ, AWAKULATAWA AÚ UMAKIYUKAKAHÄ. PAKAKA NEKENE TUMAHAPA YAKAWAKA ÜPÜTALAPIRI TSIPIÉKUHÄ. NÜKÜTEPEMÜNA WAXÜPAI ÜTENUWIKU KATA ÜMUKA ATAPANA TSITSÁKI ÜKAHÜKUHÄ, IYUKAKAPATÄ NAYA KAMÜKAKI ÜNÄUNAKITRAPIRI, ÜMUTAYALAPIRIHÄ.

APRESENTAÇÃO

ESTE LIVRO, INTITULADO: CALENDÁRIO TRADICIONAL MEHINAKU ATRAVÉS DE CONSTELAÇÃO DAS ESTRELAS TRAZ OS SIGNIFICADOS DAS ESTRELAS, O QUE ELAS REPRESENTAM PARA O NOSSO POVO. O TRABALHO FOI ELABORADO NO DECORRER DE CURSO DE GRADUAÇÃO EM LICENCIATURA INTERCULTURAL INDIGENA-FAINDI/UNEMAT, NO CAMPUS UNIVERSITARIO DE DEP. RENER BARBUOR, NO MUNICIPIO DE BARRA DOS BUGRES-MT.

FORAM REALIZADAS ENTREVISTAS COM QUATRO ANCIÕES SÁBIOS MEHINAKU PARA REGISTRAR AS INFORMAÇÕES NO LIVRO E PARA NÃO ACABAR AS HISTÓRIAS DO POVO. ASSIM O LIVRO SERÁ FONTE DE PESQUISA PARA AS NOVAS GERAÇÕES MEHINAKU.

CONFORME A MINHA OBSERVAÇÃO, PERCEBI QUE HOJE NÃO VALORIZA MUITO OS CONHECIMENTOS TRADICIONAIS, NÃO HÁ MUITAS PESQUISAS DAS HISTÓRIAS DOS NOSSOS ANTEPASSADAS E AS PESSOAS NÃO ACOMPANHAM O CALENDÁRIO TRADICIONAL. POR ISSO, AS PESSOAS NÃO PRATICAM MAIS AS ATIVIDADES FÍSICAS DE ARRANJAR SEUS FILHOS NO PRIMEIRO DIA DA CONSTELAÇÃO AMAIRI, QUE ERA UM MOMENTO MUITO ESPECIAL PARA NOSSO POVO.

A PESQUISA FOI REALIZADA NA ALDEIA UTAWANA, LOCALIZADA NA TERRA INDIGENA DO XINGU, MUNICÍPIO DE GAÚCHA DO NORTE – MT. OS ENTREVISTADOS SÃO HABITANTES DESSA ALDEIA. A LÍNGUA DO POVO MEHINAKU PERTENCE À FAMÍLIA ARUWAK.

ESTE LIVRO FOI PRODUZIDO PARA AS PESSOAS TRANSMITIREM AS INFORMAÇÕES COLETADAS PARA SEUS FILHOS FUTURAMENTE. PORTANTO, O LIVRO SERÁ UM IMPORTANTE MATERIAL DIDÁTICO PARA OS PROFESSORES INDÍGENAS ENSINAR OS ALUNOS DA NOVA GERAÇÃO, COM OS CONHECIMENTOS REGISTRADOS SOBRE O CALENDÁRIO DO POVO, MANTENDO, ASSIM, NOSSAS PRÁTICAS CULTURAIS.

POR MEIO DESSE LIVRO, OS ALUNOS CONHECERÃO OS SIGNIFICADOS DE CONSTELAÇÃO, AS ORIGENS DAS ESTRELAS PARA TER FACILIDADE DE APRENDER A ESCREVER, VALORIZAR O FUNCIONAMENTO DO CALENDÁRIO E PARA A COMUNIDADE NÃO ESQUECER.

APUKATAPAI

KATAEKEXETUWAKÜNAPAIYUKAKAPAMAKAWAKIÜPÜKUWIKU,IYUKAKA NUKAKÄITSITXUPAI KAMÜKAKI ÜNÄUNÄKIRAPIRI ÜKAHÜKUHÄ, KATA KALÜTÜ TÜPE PUHUKAPIYÄLAPAI KAMÜKAKI ÜKAHÜWAHÄ. NUKULUKAWÄITSA NAYA PAKUWIŦ XAKA YANUNUMÜNANÄU ÜÜTSA KALÜTÜ TÜPE ÜMÜTAYAPIRI TSIPIEHĚ , MAKA AWÜXÜ NAYATANÜ ATAPANA ÜTAKUHÄ, ÜNEPÉI YEKITSEKU AITSA MUPULALAWÁ AWAUNAKIRAPÜHÜKUHÄ, ÜTAKUPATÄ ÜNUPAKÜNALIKUHÄ. ÜKAHÜWA UTATAKÜNALA IMIYEHÜNAKU ÜNAKIKUHÄ.

NUKAKÄITSITXU YUKAKIKU, NUNUPAPAI AITSUNÄU AITSA APAPIRITSAPAI AUNÁKIKUHÄ,AITSAPIYAWAKAAMAIRIÜTEPÜWEKUHÄ,AITSAUMAKIYAKAPAI KALÜTÜ TÜPE ÜWANAPUWÉKU. AITSA MALÄNUMA YAMUKUNÄU ÜXÜPAIYAKU PAWÜXÜNÄU IPIRIKUHÄ. ÜXÜPAIYAKUWIKU, KAXAÜPA PATÄ ÜPÜTALATÜ IYUMAWÄITSA KÜNÉPENĚ IKUHÄ, ÜKAHÜWAKÜNAPAIKUHÄ. IYUKAKA ÜTEPÜ APÜTALATÜKU MAMAPALATÄIKU, AITSA AKIRAPIRITSA KÜNAWIKUHÄ. IYUKAKATUWA YANATA ATAPANA ÜTAKU MÜTAYA TÜPE, MAKA WEXÜKATAKÜNA PAMAKAWAKI ÜNAPÜTAHÄ. AITSAPATAMIYÄ IMIYEHÜNAKUNÄU ÜNAPÜTAWAMAHÄ, KATA PATUWAWAPÜHÜNÄU ÜNAPÜTAWAMAHÄ, ÜTAKU ÜNUPAPALA AWAUNAKIRAPÜHÜKUHÄ.

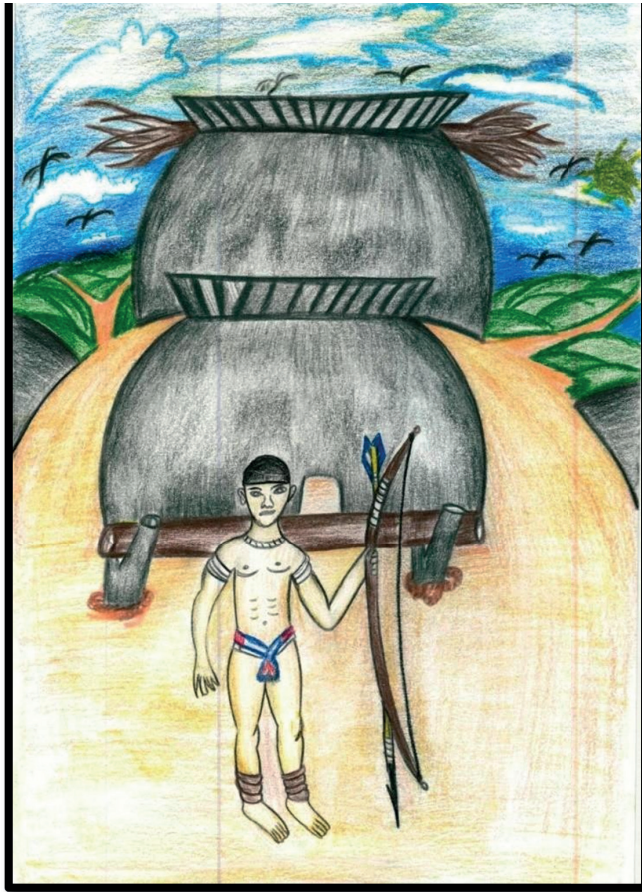
UTAWANA NUMAPAI PUTAKANAKU ÜNUPÜNA, ÜNÄI TUMAKÜNA

YANATITSAKUPEIKUHÄ, XINGU NUMAPAI KEHÜ ÜNUPÜNA ÜNAIPIAI PUTAKANAKUHÄ, ÜKANUITSAPAI KAXAÜPA ÜPUTÄKA GAÜCHA DO NORTE NUMAPAI ÜNUPÜNAHÄ ÜKAHITSAPAI PUTAKANAKUHÄ. ÜNAITSAI AUNAKIR SUPANÄU TAWÜNAPAIKUHÄ.

ARUWAK NUMAPAI IMIYEHÜNAKU IYAYAKA ÜPUKAKALA ÜNUPÜNAHÄ, ÜNÉ IMIYEHÜNAKUNÄU IYAPAI PAKANATÜWEKUHÄ YAMUKUNÄU ÜNAPÜTA ÜXÜNÉ ATAPANAHÄ, MAKA KAKÄITSITXUWAPA YEKITSA ÜNUPAPALA MÜTAYAHÄATAPANA ÜTAKUHÄ,ÜNÉ WANAKALA ÜNUTÜTAIPIAYEKITSEKUHÄ. PATUWAWEHENETĚKIYAI ANAKA ÜXÜPAIYÁKUWIKU.

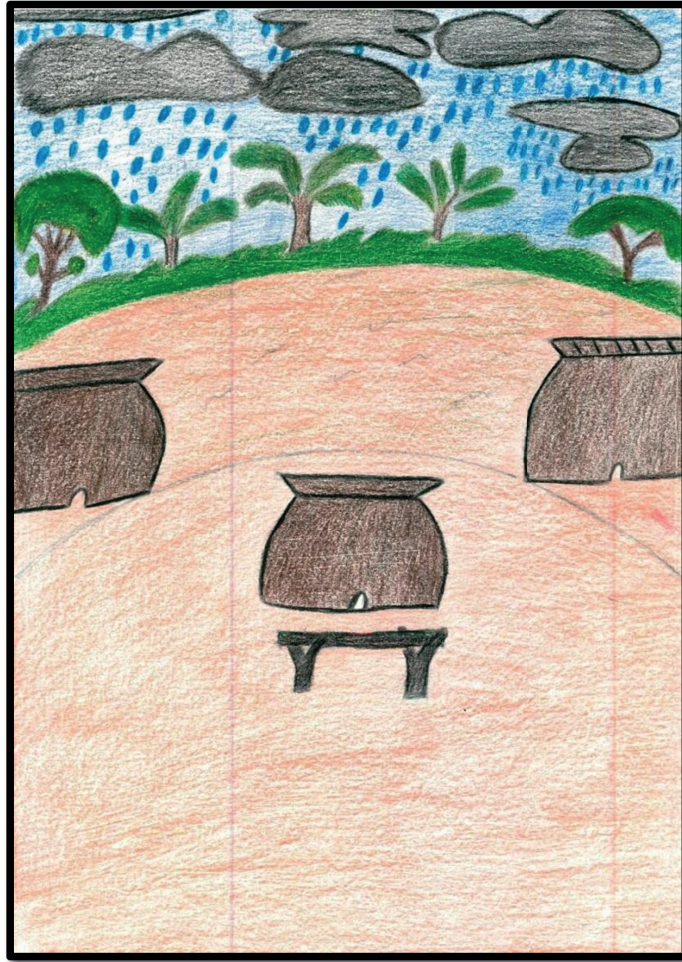
KÄITSITXUWIKUHÄ, MAKA EKEXETEKITSUPANÄU EKEXETE YAKUMUNÄU YEKITSA IMIYEHÜNAKU ÜPÜTALATÜ, ÜMÜTAYALAPIRI ÜTENUHÄ, ÜKAHÜWA UTATAPALA KALÜTÜ TÜPE ÜNÄUNÄKIRAPIRI TSIPIÉKUHÄ, KATA NAKAIYAKAPIYALÄPAI ÜTEPÜWEKUHÄ. ÜNÉPEI YEKITSEKU, AITSA YAMUKUNÄU MIYĚ XEHWE AYANATAPALA ÜMÜTAYAPIRIKUHÄ. YANATITSAKUWIKU ÜTAKULA ÜNEÜNENEÜ ÜNAPÜTA MÜTAYIKUHÄ, ÜNÉ ÜKUTATAPALA PAYAMUKULANÄU ÜÜWIKUHÄ.

AMAIRI PUHUKAPIYÄLAPAI

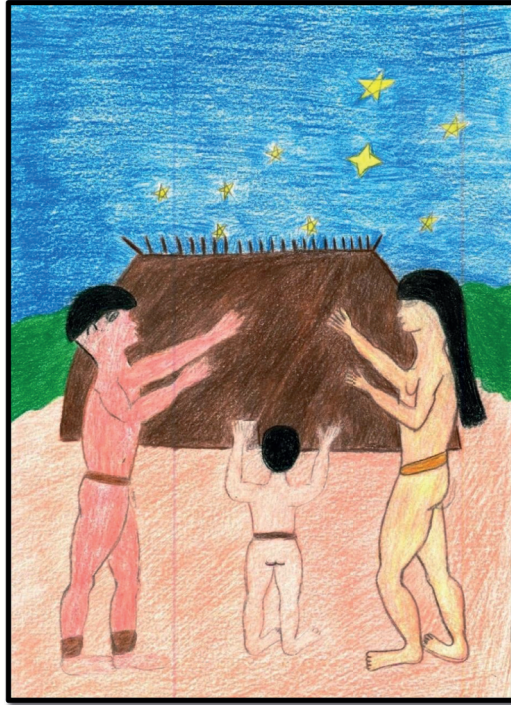
AMUNÄU KAYAYAKAPAI WENEKUTAKUWAIYÄKAPAI AMAIRI PUHUKAHAWA

ULEI ÜWEKEHÜ ÜXÜNÉ AMAIRIKUHÄ, KALÜTÜPEIKUHÄ, ÜNÉ PUHUKAPAI YALAKUMA ÜMALUWÄITSA ENUNAKUITSEKUHÄ, JANEIRO ÜKAHÜWAHÄ, IYALA FEVEREIRO ÜKAHÜHÄ. YALAKUMA ÜMALUWÄITSA AMAIRI ATAKATEHĒI UNÜHÄ. IYUKAKA MIYAKATÜTÄ TAKALA UNÜKUHÄ KATA NĒI KUTSA ÜNUKALA AMAIRI, UNÜ TAKALA MIYÄKATÜHÄ, MAKA KUTSA KUWELEKE WEKE ÜPETEXE, MAKA KUTSA AITXA KUWELEKE ULEPE, NUMA ÜNÄUKĪRAPIRIHÄ. KALEPEI AITSA NĒI ÜNUKAWANÜ, KULAKULATAWAKALATÄ ÜTEPUWAHÄ. KENÉ PAÜNÜXA ÜTEPUWEKU AITSA TÜKA AMAIRI EKWATUWAPAIHÄ, ENUTAKUTÄTÜKAIKUHÄ.

AMUNĀU KAYAYAKAPAI WENEKUTAKUWA

KATA UNÜ PÜÚKAWIKU, AWITSIRI YĀKUWAKAWIKU, AMAIRI PUHUKAPAIKUHĀ. ÜNAKUWĀHAWIKU, MUYAKALA PUHUKAPAI KALŪTÜPEIKUHĀ, KAPŪHÜKAPAI ENUNAKUWITSEKUHĀ. KULATAWAKALA ÜTEPUWEKUHĀ, KÜTEPEWEKELE KENEYUKAKIKUHĀ. ULUHÜTALAKUTSA KENÉKUHĀ. KAMÜKATEPU AMAIRI PUHUKAPAI, ÜNÉ APUKATAPAI KULATAKIKUHĀ.

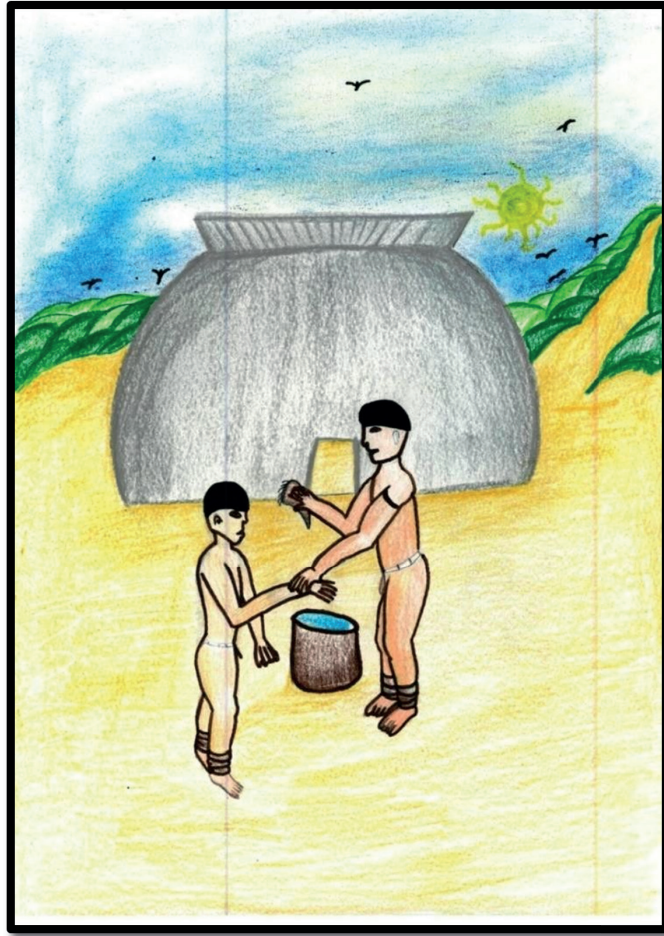

ÜNEÛNENEÛ PALALAKAPAI AMAIRI ÜMAKANA PAWÜXÜKU KATA PUHUKA IYUKAKA

ÜNÉ ÜNEÛNENEÛ ÜNUPAWÜKU, KÜTEPEMÜNA KÜNAPAI AMAIRI ÜTENUWIKUHÄ, KATA PUHUKAPAIKUHÄ. KEXETÜPAMÜNA ÜNEÛNÉ PEIKENEAMAIRIHÄ, KAYUKUWANAMÜNÁHAWA, KEXETÜPAMÜNÁHAWIKU, KUPATÜNÜNUTEHEWIKU, KEYEITXAMÜNAHAWIKU. IYUKAKA ÜNEÛNENEÛ KÜTEPEMÜNAPAI ÜTËPUWÄHÄ.

PAMAKAWA KUTÜKIYAKAPAI ÜWANAPUWAHÄ, IYUKAKA YAMUKUNÄU ÜNÜXÜNÄU, ÜNÜNUNÄUPALALAKAPAI AMAIRI ÜMAKANA ÜWÜXÜKUPAHÄ.

PAWITSAPITSÄI NUMAPAIPIA IPIRIKUHÄ, AYATAKÜNAPAI IYUKUWANA ÜÜTSÉKUHÄ. MAKA KAYUKUWANA ENÜXATÄIYÄUHÄ, MAKA KULEIKIRA TÜNEXUTÄIYÄUHÄ. YANUNUNÄU KAKAPAI PALALAKÜNAPAI ÜMAKANA PAWÜXÜKUHÄ. ÜMALUWÄITSEKU, A P I T S A T U W A K Ü N A P A I WENEKUTAKUWIKUHÄ, IPIYANATUWAKÜNALA KENÉKUHÄ. TÜNEXUNÄU AHIMALATALA PAWÜXÜKU YAIPIUTU ÜTENUWIKUHÄ. IYUKAKAPEI ENÜXANÄU AHIMALATUWÁPAI MAWAYEPE ÜTENUHÄ. PÁ AMAIRI MAHITXUPAIÜKAHÜPÉKUHÄ, KATAIPIYANATUWAPAIPIÉKUHÄ. PATUWAWA PÄITXANATITSALATÄ AITSU NUMAWAPA, ÜNATSA PATAKAPALIKUHÄ.

PIYAWAKAPAI AMAIRI IYUKAKA

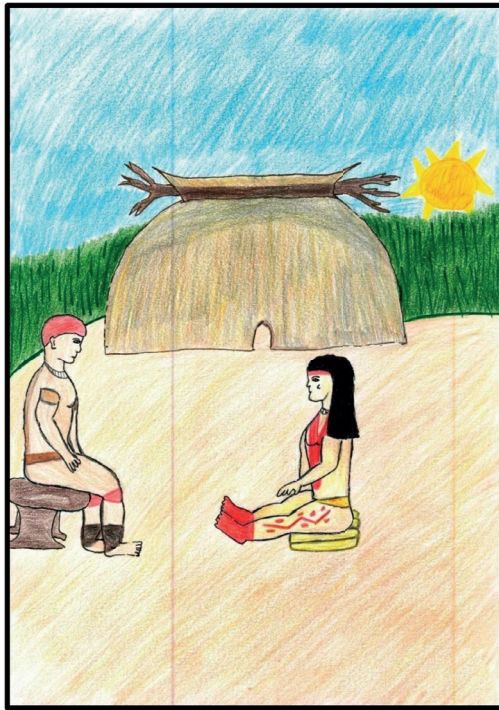
YEHĪTSA PIYAWAKALAMAHĀ, KALÁ YĒIPIENE, MAKA AMAIRI MAHITXU PIYAWEKENE ÜKAHÜHĀ. WENEKUTAKU APITSATUWA KÜNAPAIHĀ, KATA KEXETÜPANÜNA ÜNEÜNÉPEÍKU, KAYUKUWANAMÜNÉKU, ÜNÉ AYATAKÜNAPAI PIYATUPEPEÍKUHĀ. ÜNÉ APIYAKAPAI ENÜXANĀUWIKUHĀ, ENÜXATĀITSIPIEKUHĀ. IPIYALATÜ ÜNAKUTÜPEI PATÜÚTEPUWALU, XAPÜ ÜTAPÁ, TUKUPALAKIRI. PATUWAWA KAPÜHÜ ÜNUWITSĒIRA, ÜNÉ AYULUTÜTAKÜNAPAI PIYANALAI PIEMĒIHĀ, MAKA KATÜWANAPA ÜLEI ÜTENUPAHĀ. KATA KAKIYANAITSI TÜNEXUPEÍKU, ÜNÉ APIYAKAPAI TÜNEXUNĀUWIKUHĀ, TÜNEXUTĀIYĀU ÜWANATATAKUWAHĀ. ÜNAKU ÜMUKAPAI KUPEYU, ULEIKI, ULUTAKI TÜNEXUTĀIYĀU IPIYALATÜ ÜNAKUTÜ KENÉKUHĀ. MAKA KAKIYANAPA KULEIKIRAPA, ÜNEPÉIKU ITSAKUPALA ÜNULEIKIREKUHĀ.

TSITSAKÜNATÄI AMAIRI ÜTĚPUWÄHÄ, KATA PUHUKAPAI KAMÜKA ÜKAHÜWAHÄ.

1. PUNUPA ÜXÜ MÜTAYA, MAKA PUTATA ÜKAHÜWA AMAIRI ÜMÜTAYAPIRIHÄ. PÜTAKA YAYAKAITSIPIE:

A) ATSÁ NUMAPAI PITXÄITSITXU ÜXÜ AMAIRI ÜMÜTAYALAPIRI ÜKAHÜKU? MAKA PIYÄKA PITXÄITSITXU KATA PUNUPAPAI ANAKA ÜXÜPAIYAWIKUHÄ.

AMAIRI ÜNU

AMAIRI PATAKAPAI PANU ÜTENU PÄITXANATITSA

ENUTÄI AMAIRIKU, ÜNU PUHUKAPAMÄIKUHÄ, FEVEREIRO MAMALAPAI PUHUKAPAIKUHÄ, IYALÁ MARÇO ÜKAHÜKUHÄ. PATAKALA PEMÉ ÜTAPAITSEKUHÄ, MUYAKA TSAPATAMA PUHUKAPAI ENUNAKUITSEKUHÄ, TSITSAKIYAKENELEMEHĒ, PIYAWAKENELEME, AHIMIALATUWA KÜNÉNELEME. IYUKAKA MIPIYAMÄI PIYAWAKAPAI AMAIRI ÜTE~PUWAHÄ.

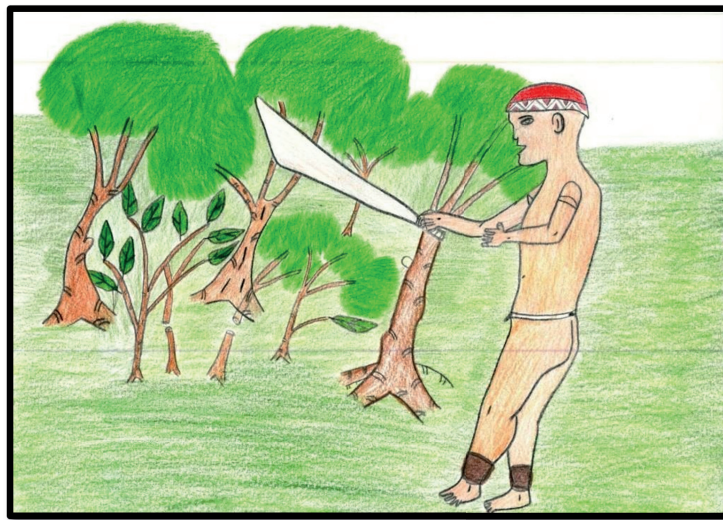
IYUKAKAITSEKU, AMAIRI ATAKATAPAI PAŰWĪTSĒIREKUHÄ, YAKAKUWIKUHÄ. ÜÚKALA KUPATÜNÜNUTÉ IYAPAI PAWAWIKUHÄ, ÜNÉ ÜMUKAKÜNAPAI PAKAHÜWAWIKUHÄ, MAKÄ KAYUKUWANATAHÄ. ÜNÉ HUKUTEPĒI ÜNÜHŰKANATAPIKUHÄ, XALAITÄI KUPATÜ IPIRI NEKENE ÜNULAWANIKUHÄ.

AMAIRI, PANU ÜTENU MIYÄKATÜTÄ PATAKALA PÄITXANATITSEKUHÄ, EYEPETEPELE, EXUHÜPEKUWEKENEKUHÄ, MAKÄ ÜNUPAPA WIRAWÄNAPAHÄ. TSITSATSAPATAMÄI ÜNU MĒKU, ÜNÉ ÜNUPAPAI TÜNEXUNÄU IKIYANIKUHÄ.

AMAIRI ÜTEPUWA PITSUKAKÜNAPI UKU PAUKULEPEIHÄ. ÜWEKEHÜ ÜNUPA HALUKENÉKU AYÁPITSUKA AUKULA NUMAPAI ÜNEÜNENEÜ IPIRIKUHÄ, MAKA PAKAKA UKU IYÁHÄ, YAMUKUNÄU KAKAPAIHÄ. IYAKÜNA UKUTAKUWIKU, ÜNÄI PUHUKAKÜNENELE ÜÚHÄ, ÜMALUIWÄITSA PITSUKAKÜNALIKUHÄ.

ÜMALUWÄITSA PUTAKANAKU, APITSATAKÜNA YULUTA ÜTATIKU, KAPÜHÜKAMÜNA ÜTEPÜ EPEHEKÜNAPAI UKUHÄ, MAKA KIHITXALA UKUHÄ. ÜMALUWÄITSA EXEPEKÜNALIKU AHÄKALIKUHÄ, ÜTEPUWA ÜMUKALA KAMÜ ÜTEPUWEKUHÄ, ÜNÉ IRATALÜKUHÄ, MAKA KIHITXALA. ÜNÉ APITSATAKÜNEHENEI ÜWEKEHÜ ÜÚ WIKUHÄ, PAKAKAPAI UKU KENÉKUHÄ.

KATA KEYEITXAMÜNA ÜNEÜNÉ PEIKU, ÜNÉ WAWAHAPAI AMAIRI ÜTEPUWEKUHÄ, ATÜKUTA MIPIYAMAKAPAI ÜPETEXE. TSITSATSA TÜNEXUNÄUMA KEPETEXEPELE ÜMENENÉU ÜNAPÜTA APUKATUWA ULUHÜTALA AMAIRI ÜTEPUWEKUHÄ. KATA KEYEITXATÜPALU TSITSAPAIHÄ.

WAWAHAYUKAKA ÜNEÜNÉ WAWAHAPAIKUHÄ

KENE YUKAKATSÍKU KANUWÄTÜ WATAKEHENEIHÄ, KAYANATAPA ÜNUKAKÜKAPAIKUHÄ, AMAMITSA KÜNAPAI PUWITXEKUHÄ. KUPATÜ APUKATUWA AYUWITXENELE KENÉKUHÄ.

ÜMALUWÄITSA IYUMÄITSATÜ TÜPENEÜ PUHUKALIKUHÄ, IYULAKALAKATÜ, ÜKUYALA, ÜPAWATÜPÉHEWIKU.

PITSUMA YAYAKAITSIPIÉ

A) PITSUMA PIYAWAKAPAI ÜPÜTAPIRI AMAIRI ÜNU ÜTẼPUWÃ.

B) PAYA YAMUKUNÃU ÜÜTSA APIYAKAKÜNATSAI AMAIRI ÜTẼPUWÃ.

C) ATÜYUKAKAI AMAIRI ÜNU PUHUKAPAI KALÛTÜPEÍ?

AMAIRI IYULAKAKATÜ

UNÜ TAKATÄI NÉKU, AHÄPIPIYUKUWIKU. ENU AMAIRIKU, IYULAKAKATÜ PUHUKAPAÍKU, MARÇO MAMALAPAÍKU IYALA ABRIL ÜKAHÜHÄ, AMATAWAKAPAI KUYÁ ÜTENUHÄ. IYÄKAPAI UNÜ HÜHÜKUWALIKUHÄ, AITSA APAKITSUWAHAWIKUHÄ. IYÄKAPAI ÄTUWEPENELE UNÜKUHÄ, AITSA TAKAWA MIYÄKATÜ UNÜKUHÄ.

EKEYEİYAKATATSAPAKIYAI YULAKAKATÜHÄ. UNÜ TAKALIKU KEYEİ KEHÜKUHÄ. ÜTEPUWA HEXEXEKEKÜNAPAIHÄ, KATA ÜNEÜNE HEXEXEKEWEKU IYENE AMAIRI IYULAKALAKATÜ ÜTAKUWEKUHÄ.

ÜKAHÜWATSIKU UNÜ AHÄTÄI ÄTUWEPENEKUHÄ, APUKATUWA MAKALAKI APUKALIKUHÄ, YUKAKA KENÉ UNÜ HÜHÜKUWAWIKUHÄ.

YULAKAKATÜ ÜTEPUWA PAHAKÜNAPAI IKIRIKUHÄ, KATA ÜNEÜNE TUMAPAI PAPÜNÉKUHÄ. ÜKAHÜWA IKIRI IYALU HENÉIKUHÄ, ÜNE ATATAKÜNAPAI PÄI ÜKAHÜKUHÄ.

ÜKAHÜWATSAMA APUPEHI WATAKAPAIKUHÄ. IYUKAKA KATA KAWAWAHALATAKUWIKU ÜTUKAPAIKUHÄ, TUKAYUKAKAPAI KENÉKUHÄ. HEKUYÄ TÜKA TSITSAKÜNA KENÉKUHÄ. ÜXÜPAIKU TAPÜKA ULEIKI KENEYUKAKIKUHÄ. KEYEITXAMÜNA TÜKA TSITSAPAI KENÉKUHÄ.

1. PAYA YANUNUMÜNANÄU ÜÜTSA UNÜ ÄTUWEPENEI ÜTEPÜ, PAYANATALÜ YANATI ÜTEPUWA.

2. ATSÁ ÜPAITXEYETE IKIRI?

DATAMALI

3. ATSÁ KENÉ APUPEHI IYÃKAPAÍKU? KALÁ AITSA PUTATAWANÜ PAYATSUTSA PIPIAWANÃU, PATUKÜXÜ, PÜXÜ, PÜNU ÜÚTSAPA IYAYAKAPIRIHÃ.

4. PUNUPA YANATI, MAKA PIYENE ÜHAPIYAITSA YANATI ÜNÉ PUMUKENELE MAHÜNAKU ÜNAYAITSAHÃ.

A) ENU AMAIRIKU, _____ PUHUKAPAI KALÜTÜ PEIKUHÃ ENUNAKUWITSEKUHÃ.

B) _____ ÜTEPUWA PAHAKAKÜNAPAI _____ KUHÃ.

C) YULAKAKATÜ ÜTEPUWA WATAKAPAI _____ HÃ.

D) YULAKAKATÜ ÜTEPUWA _____ HÃ.

E) KEYEITXAMÜNA ÜNÉ _____ PEPETEXE YULAKAKATÜ ÜTEPUWEKUHÃ.

AMAIRI ÜKUYÁLA

YAMIRUKA ENUTSITSA KAKAWAKAWAXÜPAI AMAIRI IYULAKALAKATÜ ÜTEPUWA

KUYÁ PUHUKAPAI YULAKAKATÜ ÜMALUWÄITSAHÄ, ABRIL ÜKATÜ UHUKAPAICUHÄ, IYALA MAIO ÜKAHÜMAHÄ. ÜTEPUWA YAMIRUKAWAKAPAI, ENUTSITXA KAKAWAKAPAI ÜWANAPUWAHÄ. KATA UNÜ TAKAWIKU XAPÜXALA ENUTSITXEKUHÄ. KAUKAKAPAPAI ENUTSITXA KUYÁ ÜTEPEWAHÄ.

KUYÁ ÜTEPUWA AMAIRI HUKUWÜXÜKUTUWEHENE´ IKUHÄ, PANU ÜTENUWIKUHÄ, AYUWITXEPENELE KUPATÜKUHÄ. PÁ AUYAKI ÜMUKAPÜXUWENEHENEIKUHÄ, IYUKAKA KUPATÜ AYUWITXENELEKUHÄ, AITSA EHEXUWAWA KUPATÜKUHÄ. ÜTEPUWA KUPATÜ TÜPE, KUPÜXATÜ TÜPE, PAHÜ, IPIU KAMAKUPENELEKUHÄ, MEXUHÜNELEKUHÄ. AWIRIṬXENELE ÜNÜHÜTÜKUHÄ. KENÉ IYUKAKA UNÜ TAKATAKALATIḲ MIYÄKATÜHAWIKUHÄ.

EXUHÜPEPEKUWEKENE EXUHÜTAPAI UKIPIA YAKUHÜTÜ YUKAKA

ÜKAHUWATSIKU, KUYÁ AKAMÜTAPAIKUHÃ, YAKUHÜTÜ
WATAKEPENELEKUHÃ, ÜTEPUWA ÜNUKAKÜNAPAI UKUPIEKUHÃ
WENE IPIYEKUHÃ. ÜNÉ UKIPIA AIŦ XAPAIKUHÃ, ÜNÉ ÜNEÜNÉNEÜ
EXUHÜTAPAIPIEKUHÃ, ÜKUTAPAIPIE UKU ÜTENU.

PÜTAKA YAYAKAI

A) ATSÁ ÜKUYALA KUYÁ?

B) ATÜNUMA XAPÜXAPAI KUYÁ?

C) EXUHÜTAKÜNPAI UKIPIA?

D) UKIPIA TÄIPATÄ AĪTXAPAI YAKUHÜTÜ?

2. PAYA ENUTSITXA ÜNÄUNÄKIRAPIRI ÜNEÛNÉ ÜÜTSA KATA UTATAPAI AUNÄKI

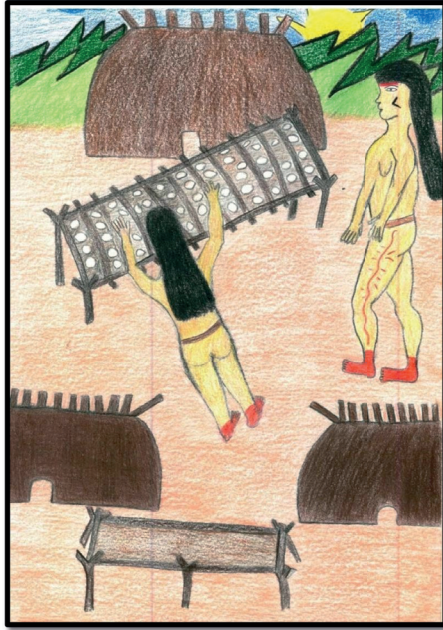
MIYÄWA

MIYÄWA PUHUKAWIKU JUNHO ÜKAHÜWEKU, IHİYÄNIYA APUKATUWAPAI TAKAPAIKUHÄ. KAMÜKAKI APUKALA KENÉKUHÄ. UMAKIYAKATÄI ÜTEPUWEPUWEKUHÄ, KATA AITSA HALUKAWANA WAWAHATAKU ÜTENUWIKU ÜNÉ ÜTUKAPAI PEPETEXE KENEYUKAKIKUHÄ. PAKUWIŦ XAKA HALUKAWAKA TUKATUWIKUHÄ.

TUKÄYUKAKA TUKAWAKATÄIKUHÄ

TSITSATSAI TÜNEXUNÄUWIKU ULUHÜTAPAKI ÜKAHÜ KÜNÄTÄIKUHÄ. AITSA UNÜ TAKA MIYÄKATÜ KENÉKUHÄ. PATUWAWA KUNÜXALA TAKALA UNÜHÄ, PATUWAWA AITSA KUNÜXAHAWIKU AITSA UNÜ TAKAHAWIKUHÄ.

ULUHÜTAPAYUYAKAKA TÜNEUNÄU ULUHÜTATÄIKUHÄ

MIYÄWÄ ÜTEPUWA MUYAKAKITSARI PUHUKAPAI, ÜNÉ AMUYAKAWATAPAI YIYAWAMIKUHÄ.

ÜTEPUWA AKÄI ÜPANA PUKAPAIKUHÄ, PATUWAWAPAI KAMÜTAI ÜNÉ IPIEPIUKUPAI MIYÄWA ÜTEPUWEKUHÄ. ÜNÉ TAKAPAI KUWELEKEKUHÄ.

1. PUMATA YANATITSIPIÉ

A) PIYÄKA ÜNEÜNENEÜ ÜTUMALA TÜPE MIYÄWA IYUYUKAKAPAI.

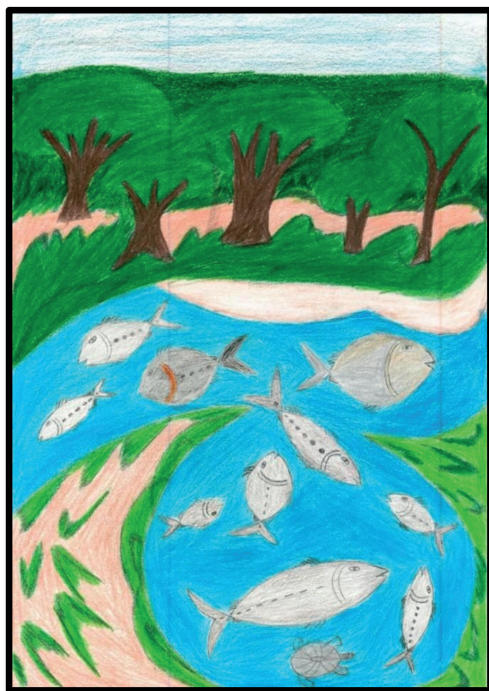
B) PAYANATENE YANATITSIPIÉ KAXAÜPA IYAYAKEPEI.

Wawahataku	
Pakuïtxakapai	
Kuweleke	
Ihiyãniya	
Amuyakawakatapai	
Apukatuwapai	
Pepetexe	
Tünexunãu	

C) PITSUMA TÜNEXUNÃU ÜPÜTALAPIRI ULUHÜTAPAI MIYÄWA ÜTEPUWA

TUKUNUMÄI

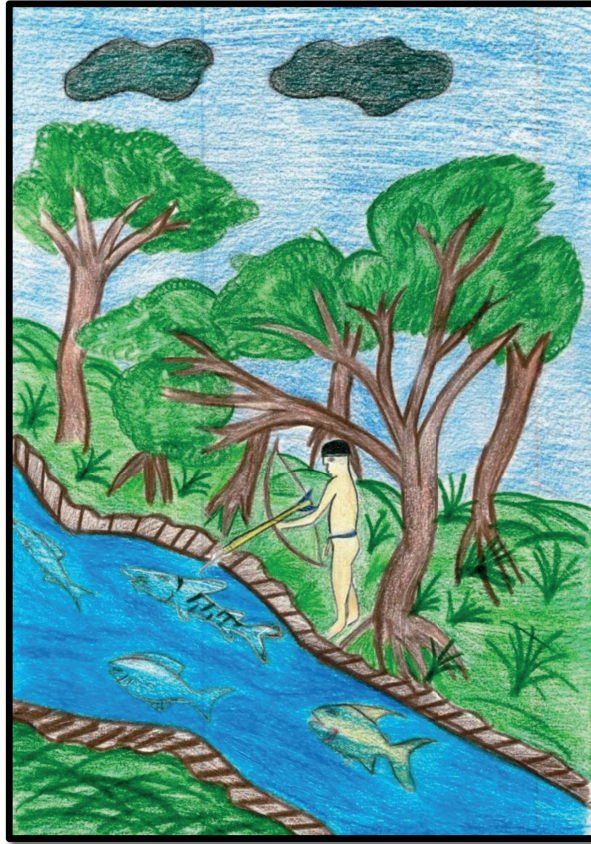
TUKUNUNÄI PUHUKAPAMÄI JUNHO ÜKAHÜWAHÄ, ÜTEPUWA UNÜ AHATÜNAPUWAKEHENËI TEIKUHÄ. IYUKAKA ATAPIYÄTAKÜNAPAI UNÜ ÜMALAKATÜTÜPEÜNAYAITSAHÄ, ÜMUKAKÜNAPAIATAPIYÄ, MUTU, ÜNÉTÜPE ÜMUKAKÜNAPAIKUHÄ. ÜKE ÜWEKEHÜNÄU AITXAPAIKUHÄ. KENEYUKAKA ULUKATAKÜNEHENËI KUPATÜ TÜPEKUHÄ, WIRAYATÄI UNÜ KENEKUHÄ.

AYUWITXEHENËI AMUNIYÄ KUPATÜ TÜPÉKUHÄ, AITSA EHEXUWA KUPATÜ KENEYUKAKIKUHÄ

TUKUNUMÄI ÜTEPUWA KANIYAKATÜ PUHUKAPAIKUHÄ, ÜPAWA PÜTATI PUHUKAI ATAKAHÜPEI IYÄKAPAI KAMÜKAKIKUHÄ. IYUKAKA AITSA UNÜ TAKA MIYAKATÜ KENÉYUKAKIKUHÄ, TAKAWA HITXAKATSUTSA. AITXAPAI KANIYAKATÜ NUMAKÜNAPAI IPIRIKUHÄ.

ÜKAHÜWATSIKU, PAKUÏTXAKA TÜNÉXUNÄU ULUHÜTAPAKI ÜKAHÜKÜNATÄIKUHÄ. KATA AITSA UNÜ TAKAWA ULEITXATAPAI PIÉKUHÄ, MAKA AITSA NËI ÜNUKAWAPÜHÄ, MAKA KULEIKIRAPAHÄ. KATA ÜÜ ULEI UPIRI ÜNÉ TSITSAPAIKUHÄ.

XEPUWEKEHÜ ÜKUTAPAI KUPATÜ XEPUYUKAKA

TUKUNUMÄITSAÜTEPUWAXEPUWAKAPAIKUHÄ,XEPUTAKÜNEHENËI UNÜWENE ÜMALAKATÜ TÜPÉKUHÄ. ÜTEPUWA ÜNUKAKÜNAPAI KUPATÜKUHÄ, AYUWITXEHENËI KUPATÜ KENÉKUHÄ. IYUKAKA ÜNEÜNENEÜ XEPUTEHENËIHÄ, MAKA AIŦ XAKÜNA KUPATÜHÄ. AYA EWEXEPUTENÉ NUMAPAI ÜNEÜNÉ PEPEKUNÄU IPIRIKUHÄ, ÜWAPALA UKU, ELEKEPE, ATAPIYÄ ÜTENU ÜNUKAPALA KUPATÜKUHÄ. KULEPEYUKÜNAPAI XEPU ÜKAHÜHÄ, TÜNEXUNÄU IYAPAI MAKA AIŦ XAPA XEPUKEHË.

KENEYUKAKA KUPATÜ KAMAKUTÄÍKU, MEXUHÜTÄÍKUHÄ. IYUKAKA XEPUWAKAPAI ÜTEPUWAHÄ. PÄ UNÜ ÄTUWAWAXÜHENËI, AITSA KUPATÜ EHEXUWAWIKUHÄ.

KENETUWA ÜKAHÜWA UNÜ TAKAWIKU, MAKATÄ AWÜXÜ AKAHAYATENE XEPUWEKENÉKUHÄ, ÜNÉ TAPAHEPENËI KANIYAKATÜKUHÄ.

1. PÜTAKA YAYAKAITSIPIÉ, MAKA PIYÄKA PITXÄITSITXU:

A) ATSÁ KENÉ XEPUPEI?

B) ATSÁ ÜNEÜNENEÜ NUMATUWAPAI XEPU ÜWANAPUWEKU?

C) ATSÁ TSITSAKALAPAI XEPUWEKENE ÜWÁKU?

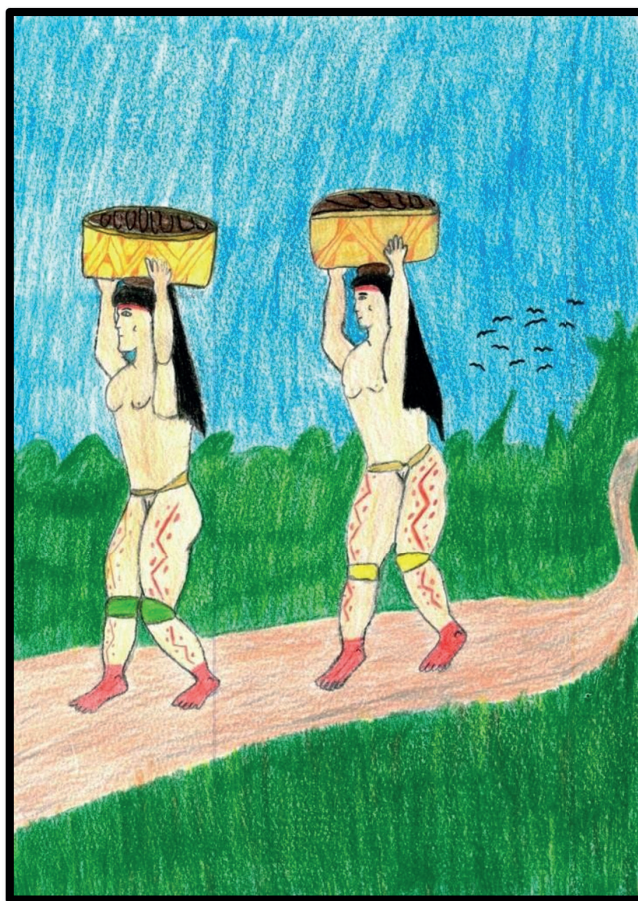
D) ATSÁ ÜKAHITSAKÜNAPAI XEPU ÜKAHÜKU?

E) PAYATA KUPATÜ TÜPE ÜNUPÜNA KATA ATAPIYÃ ÜKEYETE.

2. PAYA TUMAKÜNAPIYÃLAPAI MUTU, ATAPIYÃ, MAKA PAYANATA ÜMÜTAYALAPIRI

UPI

UPI PUHUKAPAI JULHO ÜKAHÜWAHÄ, ÜPAWATÜPÉNEÛ
HEWEMIKUHÄ IYAPALA AGOSTO ÜKAHÜKUHÄ. KAMÜKAWALA KENÉKU
UPI PUHUKAPAI KALUTÜPEIKUHÄ, ÜNÉ AKATÜKAWAKATA WAXÜPAIKUHÄ,
IHÏYÄ TAKALA ENUNAKUWITSA KENÉKUHÄ. YIYAWA AMÜNA TAKAPAIHÄ,
AMAWAKEHENËI UPI ÜTEPUWEKUHÄ. ÜKAHÜWATSIKU AKÄI KAPULUTÜ
PAIKU, APUKATUWA KATAILA AKÄI KENÉKUHÄ.

TÜNEXUNÄU IYA AKIYENE MUKURA, MAKÄ TUMAPÜ MUKURAYEPEI

UPI ÜTEPUWA TÜNEXUNÄU IYA AKIYENĒI MUKURAHÄ, MAKÄ TUMAPÜ MUKURAYEPEI, NUKAYAPEI, ÜNÉPEÍKU KATÜKAYALA ÜNUKALAPIKUHÄ. KEWEHERUKEPELE MUKURAYIKUHÄ. KÜTEPEWEKEPEI UPI ÜTEPUWEKUHÄ, IRAWAKALA KENÉKUHÄ. UPI ÜTEPUWA PIYÄLAYA KAKAWAKAPAIHÄ, KULAYAPAIKUHÄ, ÜNÉ TUKAKÜNAPAI ÜTEPUWEKUHÄ.

TUKAWAKATÄI KENE ÜTEPUWEKUHÄ, PAKÜITXAKA HALUKA TUKATAKU TÜPÉKUHÄ, KATA AITSA TÜKA ÜTUKA KIRIYUMÄI ÜNÉ ÜTUKAPAI PEPETEXE KENEYUKAKIKUHÄ.

1. PAYA UPI ÜMÜTAYALAPIRI MAKÄ PUTATÜ KATA PUHUKAPIYÄLPÄI KAMÜKAKI ÜTENU.

2. PAYA YAMUKUTÜPANÄU ÜÜTSA UPI ÜMÜTAYAPIRI MAKÄ PETEME UTATAPAIPIÜ.

3. PAYA TÜNEXU ÜÜTSA TUMAKÜNAPIYÄLPÄI MUKURAYA, MAKÄ PAYANATÜ ÜXÜNAYAHÄ.

AMATAWAKANÄUPAI UPI ÜTENU KALÜTÜPEI MÜXAXUKULUTÜ, KALAKÄTANA, MENETETI

ENUTÄI UPIKU, ÜPAWATÜPÉNĒU PUHUKAPAIKUHÄ, MÜXAXUKULUTÜ,
MENETETI, KALAKÄTANA ÜNANAPAPAPUHUKAPAIUPIÜWANAPUWEKUHÄ.

KIRIYUMÄIPAI ÜMENETETÜ PUHUKAPAIHÄ. ÜMALUWÄITSA
KALAKÄTANA PUHUKAPAIKUHÄ. ENUTAPIYAKA KENÉ KALÜTÜ TÜPÉKU
IPIUTÜWAKAPAIKUHÄ. ÜKAHÜWATSIKU YUKUKU KAPULUPAIKUHÄ, IPIU
ÜWANANÄI KENÉKUHÄ. WERUYAWAKAPAI YUKUKU ÜPULU ÜÜWIKU,
AMATÜTAKUWEKUHÄ, WENE IPITSAKUWEKUHÄ.

KAMÜKAWAPAI IPIUTÜYUKAKA, IYUKAKA YUKUKU KAPULUPAIKUHÄ

IPIUTÜYUKAKAPAI KENÉKUHÄ, KEHÜPENU ATUWATAPAI PAITSAIHÄ. ÜNATSA IYA AKIYAKÜNAPAI INITSAIKUHÄ, ÜTUKAKÜNAPAI KEHÜPENU ÜNÜXÜ. IYUKAKA ALAPÜTAKUWEKENE KÜTEPEMÜNAPAI IYAPAIPIA ALAPÜTAKUHÄ, AITXAPALA IPIUTÜKUHÄ.

UPI IYUMÄITSATÜ, ÜTEPUWA ÜNEÜNEÜ IYAPAI ALAPÜTAKUWIKUHÄ. KATA AMUNÄU, ÜNÉ KAPÜTALAPIYÄPAI PAPUKENENEÜ IPIRIKUHÄ. AYA ALAPÜTAKU NUMAPAI PAPUKENENEÜ IPIRIKUHÄ, MAKA AYÄ AWAUTA AWAWA ÜHÜÜTÄI YAMUKUNÄU NUMAPAIKUHÄ. TÜNEXUNÄU YIYA ULEITXA MATAMUYAKIKU NUMAPAI IPIRIPIEKUHÄ, MAKA YIYÄ YULEPEYUTAKUHÄ. ÜNÉ AITXAPALA ALAPÜTAKUWEKUHÄ. PATUWAWA KATA ÜKAHITSAKÜNAPAI AITSA MIYÄ AMUNÄUWAHÄ, ÜNÉ KAPÜTALAPIYÄLA PAIKUHÄ.

KAMÜKAWAKAPAI, ALAPÜTAKUYUKAKAHÄ

KENEYUKAKA ALAPÜ KAKITÜKAIKUHÄ, AWÜXÜTÄI ÄTAKÜNAPAIKUHÄ, AITSATÜKA KAPANEHENËIKUHÄ. ALAPÜTAKU YUKAKIKU, PUNUTI ÜNÄI TÜNEXUNÄU AHÜWAKAKÜNEHENËI ÜHÜÜPEKUHÄ, KATA WAKUWI ÜTENU IYAPALIKUHÄ. PATUWAWA ITSITXAKÜNEHENËI PAWÄTALATAKUHÄ. ÜMALUIWÄITSA ÜWEKEHÜ MÜÜKAWALAHÄ IYÁ UWITXATENELÜKUHÄ.

KATA KAYUMÄI PÜHÜ ÜÜTSAPAI PÜTAPIYÄLA KAYUMÄI YAKAPAI IPIUTÜ YUKAKAHÄ.

1. PAYA TÜNEXU ÜÜTSA AHÜWAKAKÜNA PIYÄLEPENEI ÜHÜÜPE.

2. PUMUKENENE MANAKUTÜWA ÜNAKUWAITSA YANATITSIPIE: ALAPU, KAYUMÄI, IPIUTÜ, IPIU, AMUNÄU, TÜNEXUNÄU, ULEITXA, YUKUKU:

- A) AMATÜTAKUWAPAI _____ ÜPÜKUHÄ.
- B) KAMÜKAWA _____ YAKAPAIHÄ.
- C) KAMÜKAWA AITXAKÜPAI _____ HÄ.
- D) ÜNEÜNÉ ÜTUKA _____ KEHÜPENU YIYAWA.
- E) _____ KAPÜTALAPIYÄLAPAI WENEKUTAKUWA ALAPÜTAKUKI ÜKAHÜ.
- F) TÜNEXUNÄU IYAPAI _____ PAULEPEYU ÜÜKALA.
- G) _____ IYA EYEPETE KEHÜPENU PAWAPÜTAWA MAKÄ ÜNÄI ATUWATA PAITSAI.
- H) _____ ÜWANANÄIKUTSA _____ ÜPULUHÄ.

YANUMAKA ÜNUTÜTAI

YANUMAKA ÜNUTÜTAI PUHUKAPAI AGOSTO ÜKAHÜWAHÄ, KATA KALÜTÜ TÛPE PUHUKANÄU UPI ÜPAKAKÄWIŃ UHÄ. ÜTEPUWA IMIRAKIYAKAPAIHÄ, AITSA UNÜ TAKAPAI KENEHË. KULATAWAKAPAI YUKAKIKUHÄ, YIYAWA AITSA AWÜXÜ HÜMAKÜNA HAWIKUHÄ, IMIRAWAKI ÜPATAPIRI TXEPEIKUHÄ.

IYUKAKAI IPIUTÜ KATÄI HENËIKUHÄ, ÜNÉ WATAKENPELE UNÜ TAKEPENELEKUHÄ. AITSA AWIRITŃ XAHAWA IPIUTÜKUHÄ. PÁ KAMÜ MÜHÜXÜHENËI KENEYUKAKIKUHÄ.

KAYUMÄITSEPÜ YANUMAKA ÜNUTÜTAIKUHÄ, PÁ EXÜ UÚ NUMATÄIKUHÄ, ÜNÉ AKÜTEPEWEKETEPEI WAKÄIPIYANÄU IPIRIKUHÄ.

KAMÜKAWAPAI KAYUMÄI YAKAPAIHÄ

ÜKAHÜWA UWITXATAKÜNENENËI TUKATAKUWIKUHÄ, KATA ATÜKUTA WEPITXALIKU AWÜXÜPEHELE PEWEXÛTAKULEKUHÄ. ÜMALUWÄITSA WEPITXALÜKUHÄ, MAKA HALUKENE KUWELEKE ÜPETEXEHË. PAUTSAWAWÄITSAPAI ÜNEÜNÉ EXUKUTALA TÜKA UNÜ TAKENELEHË.

UNÜ TURURUKATEPENËI ÜKAHÜWA YANUMAKA ÜNUTÜTAIKUHÄ, PATUWA UNÜ TUWA APITSAWA AITSEPEI TAKAPAIHÄ, MUNÜXAHAWAHÄ.

1. PÜTAKA YAYAKAITSIPIÉ:

A) ATSÁ TSITSAKIYAKAPAI YANUMAKA ÜNUTÜTAI ÜTEPUWEKU?

B) ATSÁ ÜNEŨNÉ NUMATAPAI PAUTUKALATAKU YANUMAKA ÜNUTÜTAI ÜTEPUWÉKU?

C) KAYUMALÃ YUWEPIRITSEPÜPAI AITSU?

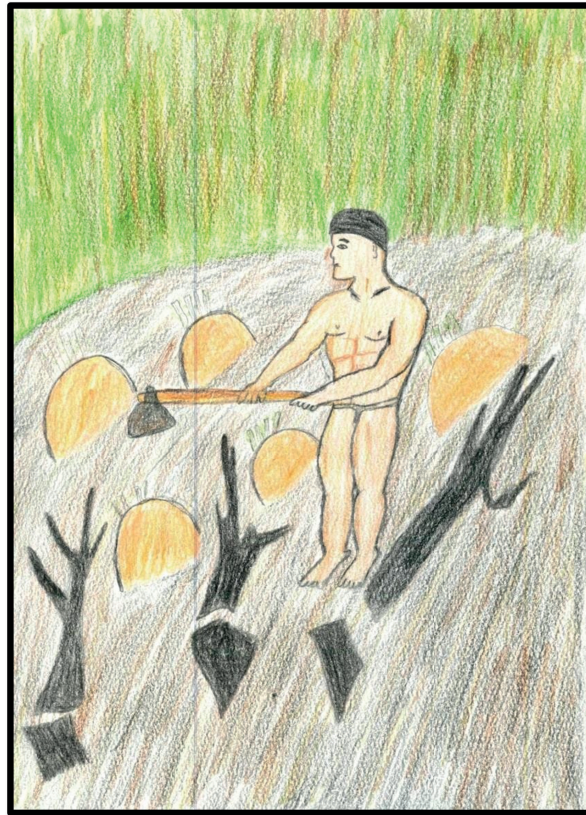
D) ATSÁ AKÜTEPEMÜTAPAI WAKÃIPIYANÄU?

E) UNÜ ÜTAKÄ TEPÜPAI AITSUWIKU?

2. PITSUMA IPIU ÜTÄITSIPIE ÜPÜTAPIRI TÜPE, KATA WATAKEPENĚ I KEHÜPENU.

ALAMA ÜNUTÜTAI

ALAMA ÜNUTÜTAI PUHUKAPAI SETEMBRO ÜKAHÜWAHÄ, IYÁLA OUTUBRO ÜKAHÜKUHÄ. ATAKATEPENĒI UNÜ KALÜTÜPEIKU, ÜNÉ ALAMA ÜNUTÜTAIKUHÄ, YANUMAKA ÜNUTÜTAI ÜTENUPAIKUHÄ. PUHUKAWAPA ENUNAKUWITSA KALÜTÜPEIKU, UNÜ TURURUKATEHENĒIKU, TAKENELE KENEKUHÄ.

YUWEPURI YUKAKAPAI KATIKUHÄ

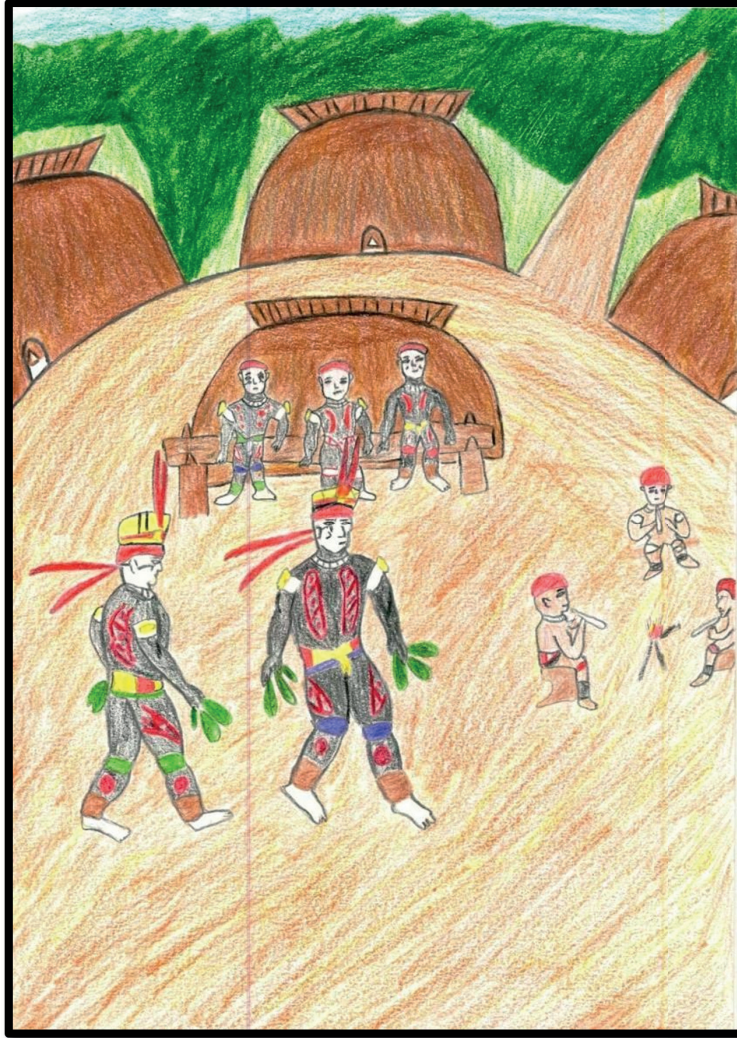
KATA UNÜ TAKENEKU ÜNEÜNENEÜ APANAWAKATAPALIKUHÄ. IYUKAKA APANAKÜNALA ATAITSIPIEKUHÄ, YUWEPURIYAKALIKU, ULEI, MAIKI, UHU, KULUWEYUKUMÄ, PAKA, KATA ÜPAWATÜPEHEWIKU. IYUKAKA ÜWEKEHÜ APAPIRITSALA PAYUWEPIREKUHÄ, PAPANALIKUHÄ, UNÜ EWEKETELÜKUHÄ, ÜNÉ APUKATALÜKUHÄ.

PATUWAWA KAYUMÃI PÜHÜ, ATÜKUTA ÜKAHÜWA AITSU NUMAWAPA ÜKAHÜ KAYUMÃIYAPAIHÃ. ÜNÉPEIKU KATA UNÜ TAKA WAKÃIPYIANÄU IPIRIKU, KAHAYENEPÉKUHÃ.

AKÃIYUKAKA AKÃI TAKAPAIKUHÃ

UKAHÜWATSIKU AKÃI ÜTAI IPIEPIUKUPAIKUHÃ, PAKUÏTXA TAKALIKUHÃ. ÜNÉ AKÜTEPEMÜNTAPAI ÜNEÜNENEÛ AKÃIYUKAKIKUHÃ. ULUHÜTAKÜNALA ÜTEPEWA AKÃIKUHÃ.

ATUWATAKÜNAPAI AHIRA AKÄIYUAKAHÄ

AKÄIYUKAKA NAKAIYAKAPAIHÄ, ATUWATAKÜNAPAI AKÄI ÜWEKEHÜHÄ,
MATAPU, MAPULAWAXÜ, YUPE, KATA NAKAITSIPIEHÉWIKU. IYUKAKA
KÜTEPEMÜNAPAI UNÜ TAKEPENEĨHÄ.

1. PAYANATA YAYAKAI TSIPIÉ:

A) PAYANATA ATATAITSIPIÉ ÜNUPÜNA KATA APANAKÜNAPAI ALAMA ÜNUTÜTAI ÜTEPUWA.

B) PAYA YANUMÜNANÄU ÜÜTSA ULEI ÜNUPÜNATÜPÉ, PAYANATALÜ PATAPANALA ÜTAKU.

C) PAYANATA NAKAITSIPIÉ ÜNUPÜNA TÜPE KATA AKÄI ÜWEKEHÜ TÜPENEÛ.

D) ATSÁ NUMAPAI KALUTÛ ÜNUPÜNA?

IRUMEHĚ

NOVEMBRO ÜKAHÜWA IRUMEHĚ PUHUKAPAIHĀ IYÁLA DEZEMBRO ÜKAHÜHĀ. AKĀI ÜMALUWĀITSA, MATAIYAKUPENEIKU IRUMEHĚ PUHUKAPAIKUHĀ, ÜNÉ ÜKUYATAPAI AKĀI ÜTATIKUHĀ, PAÚNÜXA ÜTENUWIKUHĀ, ÜTEPUWA MATAIPIENELE AKĀI ÜTAIKUHĀ.

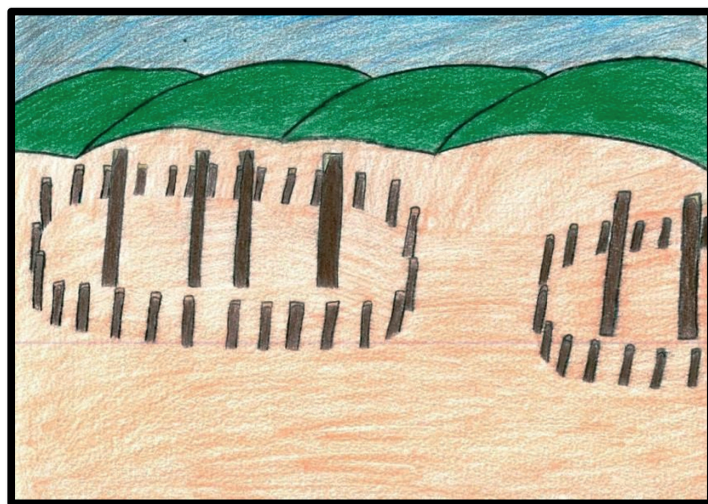
UNÜTÜ IRUMEHĚKUHĀ, KATA PUHUKAWIKU, UNÜ TAKALA MIYĀKATÜKUHĀ, PATUWAWA AITSA KUNÜXAWAHĀ. ÜNÉ AUYAWAKATAPAIKUHĀ, PATUWAWA AITSA KUNÜXAWA, ÜTENUTSA UNÜ AITSA AUYAWAHĀ. KENEYUKAKA UNÜ TAKAPAI KAWAKIYEKUHĀ.

ÜKAHÜWATSIKU KUPATÜ TÜPE KITSAPAIHĀ, AITSA MEXUHÜHAWATÜKEKUHĀ. IYUKAKAITSEKU KUPATÜPÜKA IYAPAI PAWĀPUWEKUHĀ, KUWATAPA TÜPE, PIYULAMA IYANĀUPAI PAWĀPUWEKEKUHĀ. ÜTEPUWAÜNEÜNEÜ ÜNUKAPAIKUPATÜPÜKEKUHĀ, UKU ÜTENU, ELEKE ÜTAKU, ATAPIYĀ, MUTU ÜNAKU E ÜNÉ AĪTXA KÜNAPAI KENEYUKAKIKUHĀ.

IYUKAKA KUNÜXAPAI IRUMEHĚHĚ, AUYAWAKATAPAIHĀ, WENE WEKELEKUHĀ, IYUKAKA AYUWITXAPAI KUTAPATÜ TÜPEHĚ.

KENÉ ÜTEPUWA MAIKI AWÜXÜTAPATUWAPAIKUHĀ, HALUKENELEKUHĀ.

TSITSATSA PANAKA TÜPE WEKELE IYUKAKIKUHĀ. UNÜ EWEKETEPELÜKUHĀ.

TUMAKÜNAPAI PÄI IRUMEHË ÜTEPUWAHÄ

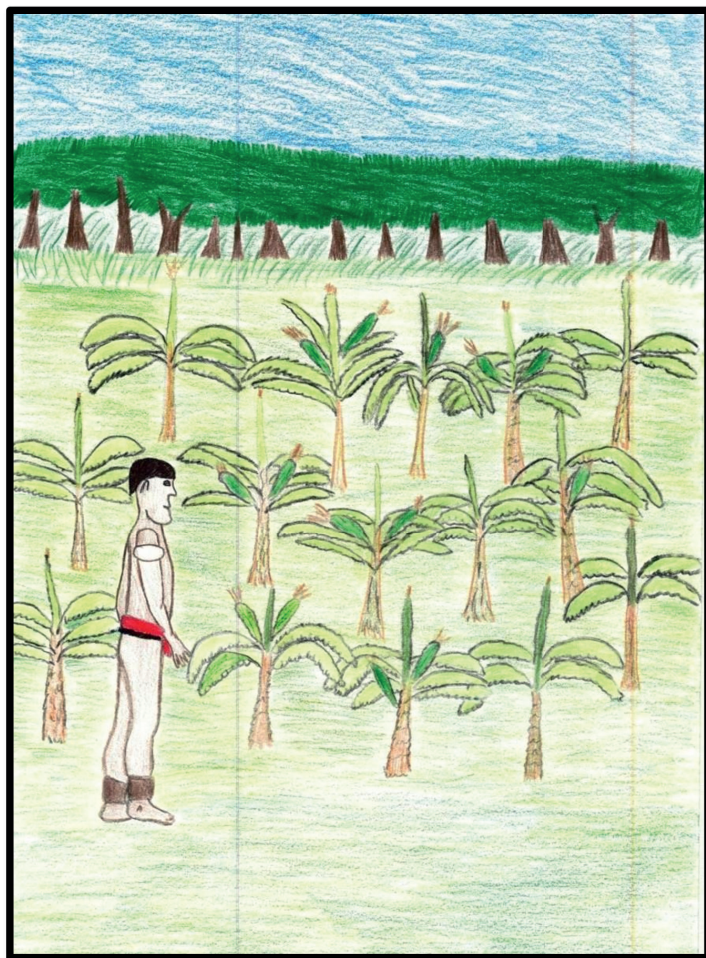
IRUMEHË ÜTEPUWA APUKATUWAKÜNAPAI TUMAKÜPAI PÄIKUHÄ. KATA ÜNEÛNÉ ATÜKUTA TUMAKAPAI PAPÜNÉKU, APUKATUWAPAI ÜTUKAPAI PAPÄTSÜWIRÉKUHÄ, MAKA HALUKA ÜÜTSA KUWELEKEHË. XÄWÄKUTUWAMIYÄ APUKATUWAWIKU AITSAMIYÄ WELEKEWENÜKUHÄ, IYUKAKA APUKATUWAPAI KUWELEKEHË.

1. PÜTAKA YAYAKAITSIPIÉ:

A) ATSÁ NUMAPAI KUPATÜ ÜNUPÜNA, KATA AÏTXAKÜNAPAI IRUMEHË IYUKAKA?

B) ATSÁ ÜKAHÜWA IRUMEHE PUHUKAPAI?

YALAKUMÃ

MAIKI ÜWEKEHÜ IYA EYEPETE PAMAIKIRA

KALÛTÜ ÜNUPÜNA YALAKUMAHÃ, MAIKI ÜWEKEHÜWIKUHÃ, ÜNÉ PUHUKAPAI AMAIRI ÜNAPÛTAYÃHÃ, ÜPEKUHAWAHÃ. KAXAÛPA ÜPÛTALATÜ DEZEMBRO ÜKAHÜWA PUHUKAPAÍKU, IYALÁ JANEIRO ÜKAHÜHÃ. ÜTEPUWA UNÜ TAKAPAI KAWAKIYEKUHÃ, MAKA KUWELEKE HALUKENE ÜMAIKIRAHÃ.

KATA PUHUKAWIKU KULATAWAKALIKU, ÜTEPUWA IRATEPENELE PAMAIKIREKUHÃ. MIYAKATÛTÃ KULATAWAKALA ÜTEPUWEKUHÃ. KIRIYUMÃI ÜWEKEHÜ IYA EYEPETELE PAMAIKIRAHÃ. ÜNUPA HALUKENE MAIKIKU, KAYAYAKALA WENEKUTAKUWA ÜNEÛNÉNEÛ IPIRIKUHÃ.

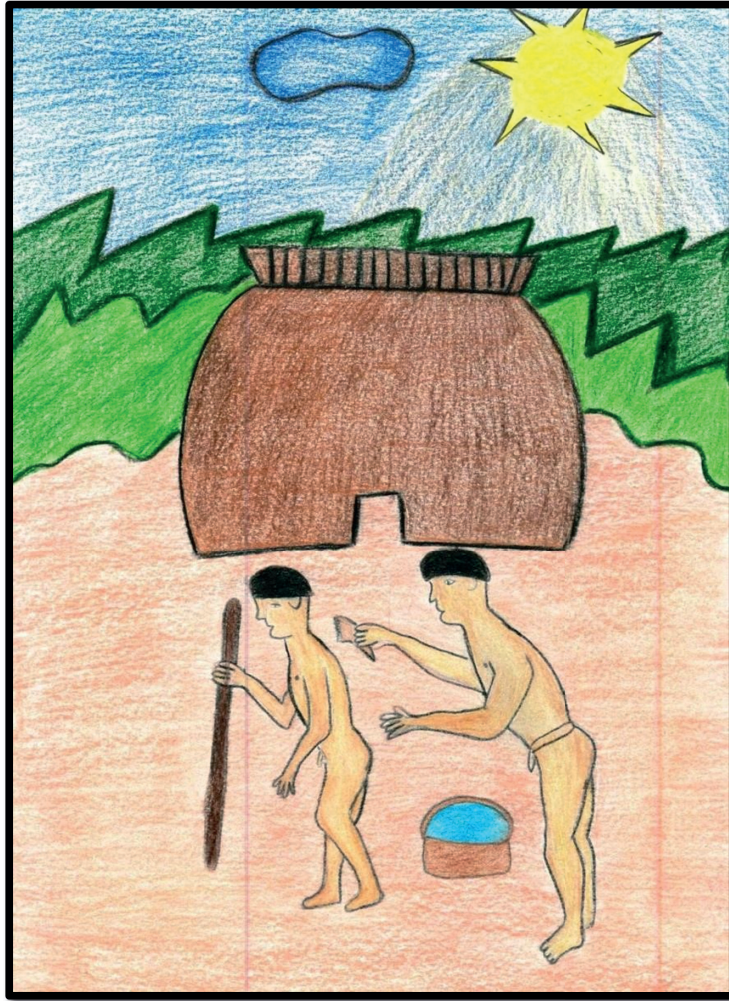

MAIKITSAKUWEKENE IYÁLA MAIKI TSAKUHÄ

AYÁ AUNUPA NUMEYĒITXÄPÜNA NUMAPAI ÜWEKEHÜKUHÄ. MAMALAKIYAKA IYAKÜNAPAI MAIKITSAKUHÄ. TÜNEXUNÄU PAMAYAKULAKAKA PAPIEKUHÄ, ENÜXANÄU, YAMUKUNÄU IYANÄUPAI MAIKITSAKUWIKUHÄ. TUKUKAHAKÜNA MAIKIKU ÜTEPUWA TUWAKÜNENEPENĒI PUTAKANAKUWIKUHÄ. PAWITSALA ATAMAYAKULA PURITXALA MAIKI

ÜÚWIKUHÄ, ÜNÉ EHEKELE AMUNÄU UÚWIKUHÄ, PATUWAWA ÜÚLA NAKAI, ÜÚTÄ EHEKELÜKUHÄ. AITĒ XAKÜNAPAI MAIKIHÄ, EPEHEKÜNAPAI, APUKAKÜPAI.

PATUWAWA KAYAPAWAKAPAI MAIKI ÜTEPUWÄHÄ. PÁ TÜNEXUNÄU TUMAPALA YUKUWÜXÜKUHÄ, MAKATUKÄKÜNAHÄ. TUMAPALÜ ULEPEPEI, EMUPEI ÜNÉ AITXAPALIKUHÄ. ÜKAHÜTSEKU ENÜXANÄU IYAPAI PAHÜPEI PAYÄKUWAITSEKUHÄ, AYATAPALA MAIKI PAWAWAHÄ. ÜNAKAPIRI KENEHĒ.

PIYAWAKAPAI WENEKUTAKU, KATA AIŦ XAKÜNATSATÜKA MAKIHÄ

YĔIPIENE MAIKI ÜWEKEHÜ IYA ÜMUKATAPAI PIYA WENEKUTAKUWIKUHÄ, PIYAWAKALA KENEKUHÄ. PÜHÜKA ATA WENEKUTAKUWITSEKU, MAKÄ ÜKAHITSA ÜTUKUWAKÜNA. KIRIYUMÄIPIAI MAIKI ÜWEKEHÜ IYAMUKULANÄUWIKUHÄ. ÜMALUWÄITSALA ÜNEÜNÉNEÜWIKUHÄ.

ÜNEÜNÉWĔITÄ KENE MAIKIHÄ, IPIYALATÜ MÜÜKAHAKÜNENEPENĔI PIYATÜPEIKUHÄ. AITSA AIPTXA KÜNAMALUPAI KENEHĔ, PIYAWAKAPAI ÜKAHÜHÄ. MAKÄ KATAPAWANA ÜWEKEHÜ ÜWĔI ÜNAPÜTAHÄ.

YĔIPIENE TUKAKÜNAPAI YUKUWÜXÜYÉKUHÄ, IYA EKITSAKÜNEHENĔI

AKÄIPIEKUHÄ. IYAWA TUKAKÜNAPAIHÄ. PAWITSAITÄ SÄI AIÄ XA KÜNAPAI MAIKIHÄ, ÜWEKEHÜ TSAPAKIYA APAPIRITSALÜ ÜMALUIWÄITSÉKUHÄ. IRENE ÜMAIRÉKU, ÜHAPAITSA IYAPAI PAPANATÜKUHÄ ÜNÉ APANALIKUHÄ. PAYÄKUWA TAPUTATAPAI ATIKU ÜKAHÜWA ÜMUKAPAI MAIKIKUHÄ.

YUKAKA YALAKUMA EKEWEKEHÜTAPAI MAIKIHÄ, ÜMAIKIRI ÜXÜNÉ AIÄ XA KÜNAPAIHÄ.

1. PAYA YANUMÜNÄU ÜÜTSA YALAKUMA ÜNAÜNAKIRAPIRI.

2. PAYA YANUMÜNÄU ÜÜTSA MAIKI ÜNAÜNAKIRAPIRI, KATA YAMUKÜTÜPA IYAKEPENE MAIKI PIEIHÄ.

3. PUMUKENE YANATSIPIÉ YAYAKAITSIPIÉ ÜNAKUWAITSA: YALAKUMÄ, YUKUWÜXÜ, AKÄIPIE, YËIPIENE, KAYAPA, PIYÁ, MAIKI:

- A) MENEKUTAKU TUKAKÜNAPAI _____.
- B) YEHÍ TSA TÜNEXUNÄU IYÁ _____.
- C) AMAIRI ÜPEKU _____ HÄ.
- D) _____ ÜHAPIYÁ EKITSAKÜNAPAI YUKUWÜXÜHÄ.
- E) _____ PIYÁWAKAPAI MAIKI ÜMALUWÄITSAHÄ.
- F) _____ ÜWEKEHÜ ÜNUPÜNA _____ HÄ.
- G) TULUKAIYAKAPAI _____ MAIKI ÜTE~PUWÄ.

SEDUC
Secretaria
de Estado
de Educação

**Governo de
Mato
Grosso**

GOVERNADOR

Mauro Mendes Ferreira

SECRETÁRIO DE ESTADO DE EDUCAÇÃO

Alan Resende Porto

SECRETÁRIO ADJUNTO EXECUTIVO

Amauri Monge Fernandes

SECRETÁRIA ADJUNTA DE GESTÃO EDUCACIONAL

Nadine Moreira da Silva Botelho

SUPERINTENDENTE DE DIVERSIDADE

Genaro da Silva Ribeiro

COORDENADOR DE EDUCAÇÃO ESCOLAR INDÍGENA

Lucas de Albuquerque Oliveira

ISBN 978-65-83449-05-4

9 786583 449054 >